

مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۵، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵، شماره پیاپی ۱۳

شاپای الکترونیکی: ۲۳۸۳-۲۴۹۵

شاپای چاپی: ۲۳۲۲-۲۵۱۴

<http://jrrp.um.ac.ir>

تحلیل عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر گرایش روستاییان به کشاورزی پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان بابلسر)

صادق صالحی*^۱ - زهرا پازوکی نژاد^۲

۱- استادیار جامعه‌شناسی محیط زیست، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

۲- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۸/۴ صص ۸۱-۶۷ تاریخ تصویب: ۱۳۹۴/۴/۵

چکیده

هدف: بخش کشاورزی سهم بالایی در اقتصاد کشورهای در حال توسعه دارد؛ ولی با توجه به گستردگی فعالیت‌های آن، نه تنها ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی آن مورد توجه سیاست‌گذاری‌های جهانی قرار می‌گیرد؛ بلکه ابعاد اجتماعی و فرهنگی آن نیز به اندازه دیگر ابعاد حایز اهمیت است. توجه هم‌زمان به سه بعد مذکور را معمولاً در قالب کشاورزی پایدار مطرح می‌کنند، در حالی که غالب تحقیقات پیشین به دو بعد اول توجه کردند، مقاله حاضر بر بعد سوم؛ یعنی ابعاد اجتماعی تأکید کرده است. دو هدف اصلی این مقاله عبارت‌اند از: الف) شناخت میزان گرایش روستاییان نسبت به کشاورزی پایدار و ب) شناسایی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر این گرایش.

روش: ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق، پرسش‌نامه محقق‌ساخته بود و میزان پایایی سؤالات بیش از ۶۵ درصد برآورد شده است. جامعه آماری این تحقیق را روستاییان شهرستان بابلسر (مازندران) تشکیل می‌دهند. تعداد ۱۴۰ نفر از کشاورزان به عنوان نمونه آماری برگزیده شدند.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان داد روستاییان نسبت به کشاورزی پایدار گرایش کمی داشتند. بررسی وضعیت نگرش زیست‌محیطی و پایبندی روستاییان به ارزش‌های زیست‌محیطی نیز مطلوب بود. سطح اعتماد اجتماعی روستاییان و نیز میزان بهره‌گیری از منابع اطلاعاتی متوسط رو به پایین بود. در بین عوامل مورد بررسی، نگرش زیست‌محیطی، ارزش‌های زیست‌محیطی و سن بر گرایش به کشاورزی پایدار، بیشترین تأثیر را داشتند.

راهبردها: براساس نتایج این تحقیق، به منظور بهبود نگرش‌های طبیعت محور بر تقویت هنجارهای اخلاقی و هنجارهای ذهنی اجتماعی کشاورزان تأکید شد. علاوه بر این، حمایت اقتصادی نهادهای مرتبط در امر کشاورزی از روستاییان، استفاده از نظرات و دیدگاه‌های روستاییان در امر نوسازی مراحل کاشت، داشت و برداشت، تقویت مدیریت دانش‌افزایی افراد بومی و محلی نسبت به مخاطرات زیست‌محیطی و آلودگی-های زیست‌محیطی و تغییر باورهای مخالف فرآیند توسعه پایدار در روستا نیز حایز اهمیت است.

اصالت و روش: در این تحقیق سعی شده است برخی از عوامل اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر گرایش روستاییان به پایداری نظام‌های زراعی ارزیابی شوند، در حالی که در تحقیقات پیشین، بیشتر تأکید بر عوامل اقتصادی و معدودی از شاخص‌های اجتماعی؛ مانند تحصیلات بوده است.

کلیدواژه‌ها: کشاورزی پایدار، کشاورزان، نگرش‌های طبیعت‌محور، ارزش‌های زیست‌محیطی، بابلسر.

ارجاع: صالحی، ص. و پازوکی‌نژاد، ز. (۱۳۹۵). تحلیل عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر گرایش روستاییان به کشاورزی پایدار

(مطالعه موردی: روستاهای شهرستان بابلسر). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۵(۱)، ۵۷-۸۱.

<http://jrrp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/40609>

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مسأله

کشاورزی نقش بسیار مهمی در اقتصاد ایفا می‌کند؛ اما در کارآمدبودن این بخش برای کاهش فقر در مناطق روستایی، برقراری امنیت غذایی و وجود درآمد پایدار برای روستاییان نگرانی‌هایی به وجود آمده است. این نگرانی‌ها به این دلیل است که محیط کشاورزی و مناطق روستایی با مشکلات بی‌سابقه زیست‌محیطی در طی دو دهه گذشته مواجه شده است (بسحاق، تقدیسی و طوسی، ۱۳۹۱، ص. ۱۱۴). افزایش نیاز به مواد غذایی برای تغذیه جمعیت روبه‌رشد و غیرقطعی بودن تأثیرات بلندمدت و کوتاه‌مدت تغییر آب‌وهوا بر کشاورزی موجب شده تا پایداری در این بخش، در اولویت قرار گیرد (ویلز، ۲۰۱۲، ص. ۱؛ سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل^۲، ۲۰۱۲، ص. ۳۶).

در ایران مانند سایر کشورهای در حال توسعه، کشاورزی یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی است که درصد قابل ملاحظه‌ای از تولید و اشتغال را در بر می‌گیرد. استفاده بی‌رویه از آفت‌کش‌ها و کودهای شیمیایی سبب آسیب شدید منابع آب و خاک، کاهش قدرت عملکرد زمین، آلودگی محیط زیست، صدمه دیدن چرخه زیست‌محیطی طبیعت و مشکلات بهداشتی برای انسان و دام شده است. مجموع عوامل یادشده باعث پررنگ شدن مباحث توسعه پایدار در ایران و به‌خصوص در بخش کشاورزی شده است (بسحاق، تقدیسی و طوسی، ۱۳۹۱، ص. ۱۱۴). بدون شک، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تحقق اقتصاد مقاومتی در تمامی ابعاد، توجه خاص به توسعه بخش کشاورزی است و اولین گام در این زمینه، شناخت عوامل آسیب‌زا و بازدارنده توسعه بخش کشاورزی است تا با برطرف کردن این عوامل، شاهد رونق و توسعه بیش از پیش بخش کشاورزی در کشور باشیم. یکی از موانع اساسی در روند توسعه بخش کشاورزی در ایران و به‌ویژه در استان مازندران، بالابودن سن کشاورزان به عنوان فعالان اصلی در بخش کشاورزی است. همچنین، براساس آخرین آمارها، بیش از ۹۰ درصد و حتی در برخی از آمارها، ۹۵ درصد کشاورزان فعال در بخش کشاورزی، فاقد تحصیلات دانشگاهی هستند. این موجب خواهد شد تا فناوری‌ها و دانش جدید در افزایش بهره‌وری و بهبود آن، در بخش کشاورزی راهی نداشته باشد و یا آن‌که به‌سختی مورد پذیرش قرار گیرد و یا اصلاً مورد پذیرش قرار

نگیرد که در هر صورت به عنوان یک آسیب جدی در بخش کشاورزی مطرح خواهد بود (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴). علاوه بر مشکلات مربوط به نیروی انسانی، در بخش کشاورزی مشکلاتی همچون سهم ناچیز بخش کشاورزی استان از اعتبارات جاری و عمرانی استانی و ملی، تغییر کاربری‌های گسترده اراضی در بخش کشاورزی، کاهش تدریجی متوسط مالکیت از زمین و بهره‌برداری از اراضی زراعی و باغی، فاصله بسیار زیاد بین مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی با مزارع کشاورزان در انتقال یافته‌های نوین به کشاورزان، کمبود شدید منابع آبی، به‌خصوص برای کشت‌های دوم، کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش برای توسعه بخش کشاورزی، فقدان طرح جامع الگوی کشت، بالابودن سود تسهیلات در بخش کشاورزی، عدم تناسب بین اشتغال در بخش کشاورزی استان و اختصاص بودجه‌های مرتبط به آن برای رونق و شکوفایی این بخش، عدم رغبت جوانان به کار و فعالیت در بخش کشاورزی استان، بالابودن هزینه‌های تولید و روند کند توسعه مکانیزاسیون به دلیل خرده‌مالکی و درآمد کم کشاورزان برای خرید ادوات و ماشین‌آلات، ضایعات بالای محصولات کشاورزی پس از برداشت محصولات، به‌خصوص در محصولات باغی، فقدان سیستم بازاریابی و بازررسانی جامع برای عرضه و توزیع و ذخیره‌سازی و صادرات محصولات کشاورزی، فقدان استراتژی جامع برای توسعه بخش کشاورزی، ریسک و خطرپذیری فعالیت‌های کشاورزی، عدم توسعه بیمه جامع برای تولیدات بخش کشاورزی و فعالان این بخش، واردات گسترده محصولات کشاورزی در مقابل صادرات بسیار محدود آن، هشدار گسترش خشکسالی در مازندران گویای این نکته بسیار مهم و اساسی‌اند که بخش کشاورزی استان مازندران بر خلاف ظاهر سرسبز، مشکلات ساختاری قابل توجهی دارد (خبرگزاری دریانبیوز، ۱۳۹۴).

علاوه بر وجود موانع فوق، بررسی‌های جهان‌بخش و ترابی (۱۳۸۲)، عزیزی و روشنی (۱۳۸۷) و علیجانی (۱۳۹۰) حاکی از آن است که طی سال‌های اخیر، دما در استان مازندران تغییرات معنی‌دار داشته است. از لحاظ میانگین بارندگی سالانه، دارای روند ثابت نزولی کمی بوده است. میانگین سالانه درجه حرارت نیز نشان می‌دهد که بیشترین درجه حرارت مربوط به ایستگاه‌های بابلسر، قائم‌شهر، رامسر و نوشهر بوده است و از نظر میزان میانگین سالانه رطوبت نسبی، کمترین میزان آن در ایستگاه بابلسر (۷۲/۶ درصد) است. در واقع، پارامترهای

هواشناسی نمایانگر افت بارندگی در فصول خاص، افزایش درجه حرارت در فصول مختلف و وقوع خشکسالی‌های زراعی است. به نظر جهانبخش و ترابی (۱۳۸۲) بدون شک عواملی مانند افزایش جمعیت، تقاضای آب، تخریب شدید جنگل‌ها، تغییر کاربری اراضی، توسعه مناطق صنعتی در کنار فعالیت‌های کشاورزی، از عوامل تحریک تغییر آب‌وهوا در این منطقه محسوب می‌شود.

از این رو، در راستای حفظ منابع طبیعی و استفاده عقلایی از آن و ایجاد تغییر مثبت در وضعیت کشاورزان، ضرورت توجه به توسعه پایدار کشاورزی احساس می‌شود. در حقیقت، لازم است تا رشد و توسعه پایدار کشاورزی همواره به عنوان یکی از مهم‌ترین اهداف توسعه روستایی مطرح باشد.

از آنجایی که یکی از اهداف توسعه پایدار کشاورزی، کاهش مخاطرات زیست‌محیطی تهدیدکننده جامعه روستایی است و نقش کشاورزان به عنوان کنش‌گران آگاه و مسؤول، حایز اهمیت است، هدف این مقاله، توجه به عوامل فرهنگی و اجتماعی کشاورزی پایدار در جامعه روستایی است. این تحقیق در پی پاسخ به دو سؤال اساسی است.

الف) تمایل کشاورزان به رعایت اصول پایداری در کشاورزی تا چه اندازه است؟

ب) کدام دسته از عوامل اجتماعی و فرهنگی در تمایل کشاورزان به کشاورزی پایدار مؤثر هستند؟

۲.۱. پیشینه تحقیق

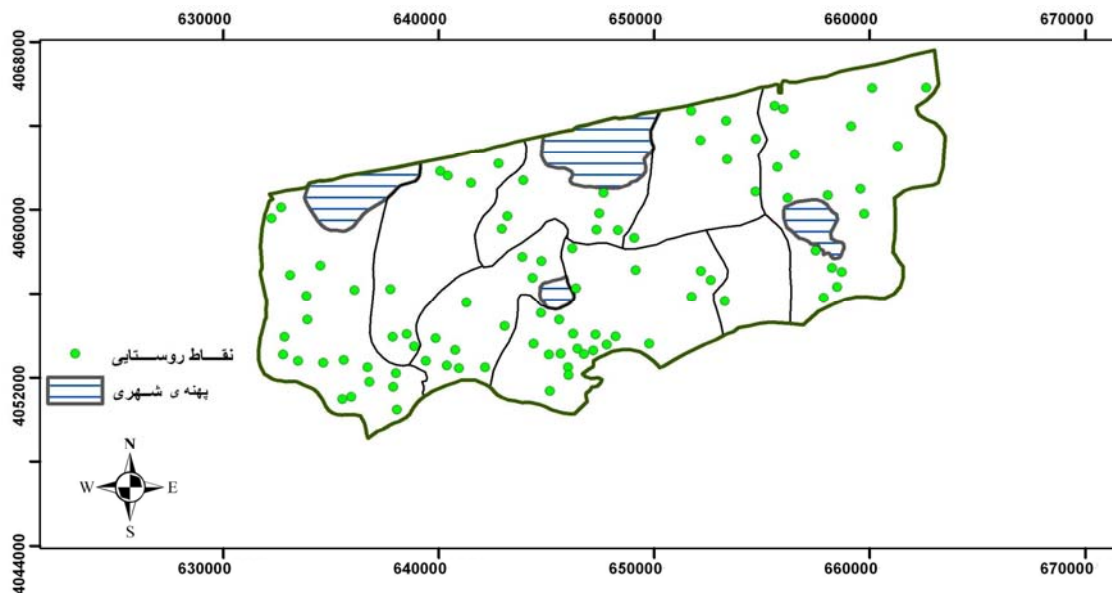
مطالعات قبلی در زمینه کشاورزی پایدار نشان می‌دهد که در ادبیات کشاورزی پایدار، متغیرهایی نظیر سن، تحصیلات، درآمد، مساحت زمین زیرکشت همواره به عنوان متغیرهای ثابت مورد استفاده بودند. اشرفی و هوشمند (۱۳۹۳) در بررسی توسعه پایدار کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان کاشمر در خراسان جنوبی دریافتند که سطح زمین زیرکشت و تحصیلات، رابطه مستقیمی با نگرش پایدار روستاییان دارد؛ علاوه بر این، آن‌ها دریافتند که با کاهش سطح تحصیلات و سطح زمین زیرکشت گرایش به کشاورزی پایدار نیز کاهش می‌یابد. منتی زاده و زمانی (۱۳۹۱) نیز در تحقیق خود دریافتند که نگرش زیست‌محیطی رابطه نسبتاً نیرومندی (۴۶ درصد) با رفتارهای زیست‌محیطی روستاییان شیراز مانند استفاده از سموم شیمیایی، مصرف کود شیمیایی، کشت گیاهان بقولات، سوزاندن کاه و کاشت پس از برداشت

محصول، کاربرد ارقام بذری مقاوم به خشکی دارد. همچنین، آن‌ها دریافتند که رابطه معنی‌داری بین سن و رعایت الگوهای پایداری در کشاورزی توسط زارعان وجود نداشته؛ اما بین تحصیلات و رعایت الگوهای پایداری در کشاورزی، رابطه مثبت و بسیار ضعیفی مشاهده کردند. همچنین، سعادت‌ی، شعبان علی فامی، اسدی و سعادت‌ی (۲۰۱۰) رابطه منفی بین سن و مساحت زمین زیرکشت و گرایش روستاییان به کشاورزی پایدار در استان خوزستان یافتند. علاوه بر این، نتایج تحلیل رگرسیونی در تحقیق مذکور نشان داد که تحصیلات بر گرایش به کشاورزی پایدار روستاییان تأثیر داشت. همچنین، جهت‌گیری ارزشی روستاییان، رابطه قوی با نگرش مثبت به محیط زیست دارد؛ به عبارت دیگر، فردی که دارای نوعی ارزش است که تأکید آن بر جهت‌گیری ارزشی زیست‌کره و هماهنگی انسان و طبیعت می‌باشد. در این صورت، دارای نگرش مثبت نسبت به حفاظت از محیط زیست است (کومار گوش^۴ و شمیم حسن^۴، ۲۰۱۳، ص. ۲۲۸). باقری و شاه پسند (۱۳۸۹) در بررسی تمایل سبب‌زمینی‌کاران شهرستان اردبیل به رعایت اصول پایداری دریافتند که استفاده از منابع اطلاعاتی، رابطه مثبت با نگرش پایداری داشته است. بنابراین، اعتماد بهره‌برداران کشاورزی به منبع ارایه‌دهنده موجب دریافت اطلاعات لازم در مورد مسائل زیست‌محیطی و پایداری در عملکرد کشاورزی خواهد شد. اعتماد اجتماعی در کانال اطلاعات، نقش مهمی در رفتارهای زیست‌محیطی دارد. اعتماد به سازمان‌های ارایه‌دهنده اطلاعات باعث آگاهی از مسئله زیست‌محیطی و درک سیاست‌های علمی و عمومی زیست‌محیطی می‌شود و یکی از پیش‌نیازهای مشارکت در سیاست‌ها و برنامه‌های زیست‌محیطی است (لائوریان^۵، ۲۰۰۳، ص. ۲۶۰).

۲. روش‌شناسی تحقیق

۲.۱. قلمرو جغرافیایی تحقیق

شهرستان بابلسر دارای ۴ بخش، ۸ دهستان و ۹۳ روستا است (فرمانداری شهرستان بابلسر، ۱۳۹۲) شهر بابلسر در کرانه‌های جنوبی دریای خزر و حد انتهای دلتای رودخانه بابلسر قرار گرفته و ویژگی‌های جغرافیایی آن متأثر از این دو عامل است (خاکساری، ابراهیم نیاسماکوش، دامادی و معزز، ۱۳۹۲، ص. ۱۳۰).

شکل ۱- نقشه شهرستان بابلسر،

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

۲.۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر با روش توصیفی- پیمایشی انجام شده است. تعداد ۱۴۰ نفر از کشاورزان به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق، پرسش‌نامه محقق‌ساخته بود. برای تأیید اعتبار صوری پرسش‌نامه، نظرات اساتید دانشگاه علوم کشاورزی ساری مورد استفاده واقع شد و سپس با انجام یک مطالعه راهنما، با تکمیل ۲۰ پرسش‌نامه از افراد خارج از جامعه آماری، از ضریب آلفا کرونباخ برای ارزیابی پایایی مناسب شاخص‌های تحقیق استفاده شد (جدول ۱).

۳.۲. متغیرهای تحقیق

با توجه به مبانی نظری تحقیق، کشاورزی پایدار به عنوان معلول و نگرش‌های زیست‌محیطی، ارزش‌های زیست‌محیطی، اعتماد اجتماعی و منابع اطلاعاتی به عنوان علت‌های احتمالی تحقیق حاضر، در نظر گرفته شدند. کشاورزی پایدار، سیستمی است که ضمن مدیریت صحیح و استفاده از منابع برای تأمین نیازهای غذایی بشر، کیفیت محیط زیست و ذخایر منابع طبیعی را افزایش می‌دهد (قنبری و برقی، ۱۳۸۷، ص. ۲۱۹)؛ علاوه بر این، کشاورزی پایدار به مداخله عقلایی انسان در بهره‌برداری منطقی از منابع موجود و تصمیم‌گیری آگاهانه برای انتخاب روش‌های مناسب در فعالیت‌های کشاورزی اشاره دارد (بوذرجمهری، خسروبیگی و تقیلو، ۱۳۹۱، ص. ۱۶۹).

عملیاتی کردن این مفهوم، از ۶ گویه استفاده شده که عبارت‌اند از: استفاده از کودهای ارگانیک، استفاده از زنبور تریگوکریما برای مبارزه با آفت برنج، کشت حبوبات برای جذب نیتروژن هوا به جای استفاده از کود شیمیایی، استفاده از سوخت حاصل از کود حیوانی (سوخت زیستی) برای تولید انرژی و در نهایت، عدم چرای دام در مناطق جنگلی و کاشت درخت. دانلپ و ون لایر (۱۹۷۸) به منظور بررسی نگرش انسان نسبت به رابطه‌اش با طبیعت و محیط زیست، طیف پارادایم نوین زیست‌محیطی را طراحی کردند. پارادایم نوین زیست‌محیطی، دغدغه‌ها و نگرش‌های زیست‌محیطی را می‌سنجد. طیف پارادایم نوین زیست‌محیطی دارای ۱۵ گویه است که به ترتیب، هفت گویه بعد تکنومحوری یا تسلط انسان بر طبیعت را می‌سنجد و ۸ گویه نیز بعد طبیعت‌محوری یا محیط زیست‌گرا بودن را می‌سنجد. نمرات احتمالی طیف پارادایم نوین زیست‌محیطی بین ۱۵ تا ۷۵ است که بالاترین نمره؛ یعنی یک نگرش محیط زیست-محور خیلی مسؤولانه است (پورسعید، ۲۰۱۱). از نظر تعریف مفهومی، ارزش‌های زیست‌محیطی، معیارهایی هستند که به کمک آن‌ها فرد، گروه یا جامعه امکان می‌یابند تا اهمیت محیط زیست را ارزیابی کنند (نواح، فروتن کیا و پورترکارونی، ۱۳۹۰، ص. ۸۷). برای سنجش ارزش‌های زیست‌محیطی از چهار گویه استفاده شده است که به مقوله کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم (نمره ۵ تا ۱) تقسیم شده است. کمترین نمره؛ یعنی ۴

اطلاعاتی و نمره ۳؛ کمترین میزان استفاده از منابع اطلاعاتی تعیین شد.

جدول ۱- ضریب آلفا کرونباخ برای شاخص‌های تحقیق

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

متغیرهای تحقیق	تعداد گویه	ضریب پایایی
کشاورزی پایدار	۶	۰/۶۸
نگرش زیست‌محیطی	۱۵	۰/۷۳
ارزش‌های زیست‌محیطی	۴	۰/۸۲
اعتماد اجتماعی	۷	۰/۷۰
منابع اطلاعاتی	۳	۰/۶۶

۳. مبانی نظری تحقیق

با نگاهی به برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور در می‌یابیم که توجه به بعد زیست‌محیطی توسعه پایدار کشاورزی؛ یعنی مقابله با بیابان‌زایی و خشک‌سالی (۴۹ درصد)، حفاظت و بهره‌برداری از آب‌های شیرین با رویکرد توسعه پایدار با توجه به کاهش قابل توجه ذخیره آب‌های زیرزمینی و آلودگی آب‌های سطحی برای گسترش فعالیت‌های کشاورزی (۵۵ درصد) و فناوری سازگار با محیط زیست و تأکید بر پایداری منابع طبیعی مربوط به بخش کشاورزی (۴۰ درصد) در برنامه پنجم، سیر صعودی داشته است؛ به گونه‌ای که بیشترین میزان توجه (۴۹ درصد) مربوط به این برنامه بود. بنابراین، در بین برنامه‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشور بعد از انقلاب، برنامه پنجم از نظر میزان توجه به شاخص‌های توسعه پایدار کشاورزی، دارای رتبه اول بوده است و به نظر می‌رسد عواملی مانند قرارگرفتن کشور ما در جریان توسعه پایدار در سطح جهان، بروز مشکلات زیست‌محیطی در کشور مانند بحران آب و خشک‌سالی‌ها، درک بیشتر اهمیت مقوله پایداری و لزوم آن از سوی برنامه‌سازان و سیاستمداران کشور، نقش زیادی در تأکید برنامه پنجم بر توسعه پایدار کشاورزی داشته است (افراخته، حاجی پور، گرزین و نجاتی، ۱۳۹۲، صص. ۸۸-۸۷).

در برنامه‌های تعریف‌شده در کشور، شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی توسعه روستایی و به‌ویژه کشاورزی پایدار، چندان مورد توجه برنامه‌ریزان نبوده است. تنها شاخص‌های اجتماعی توسعه پایدار کشاورزی که در متن برنامه‌های توسعه مطرح شدند، عبارتند از: سطح سواد روستاییان، آموزش فنی و ممانعت از مهاجرت جوانان از روستا. مطالعات قبلی نشان می‌دهد که تنها در متن برنامه اول توسعه به مقوله سواد و تحصیلات بهره‌برداران بخش کشاورزی تأکید و توجه شده است که مهم‌ترین

به معنای کمترین تعهد به ارزش‌های زیست‌محیطی و نمره ۲۰ به معنای بیشترین تعهد به آن در نظر گرفته شده است. این گویه‌ها عبارت‌اند از: تمام چیزها، خواه انسان باشند، خواه جانور یا گیاه یا سنگ حق حیات دارند، طبیعت حتی در جنبه‌های بی‌جان خود نیز باید مورد محافظت قرار بگیرد. ما در مقابل نسل‌های آتی، در زمینه محیط زیست مسؤول هستیم. سیاره زمین نیز به خودی خود ارزشمند است و باید مورد محافظت قرار گیرد. مفهوم دیگری که در این تحقیق به عنوان عامل مؤثر بر نگرش روستاییان نسبت به کشاورزی پایدار در نظر گرفته شده، مفهوم اعتماد است. از نظر کلمن اعتماد، بستر تعاملات و روابط اجتماعی و کانون اصلی مفهوم سرمایه اجتماعی است. اعتماد در متن کنش‌های انسانی نمود پیدا می‌کند، به‌خصوص در آن دسته از کنش‌ها که جهت‌گیری معطوف به آینده دارند (کلمن، ۱۳۷۷، ص. ۲۹۷). این متغیر در قالب طیف لیکرت و با ۷ گویه، مورد سنجش قرار گرفت. این گویه‌ها عبارت‌اند از: دولت به نیازهای روستاییان توجه دارد؛ نهادهای ذی‌صلاح، عملکرد درستی در برابر مشکلات زیست‌محیطی روستاها (زباله‌های شهری یا آلودگی رودخانه‌ها یا قطع درختان جنگلی) ندارند؛ دولت باید هزینه خرید کودهای ارگانیک را کاهش دهد؛ در تعیین قیمت محصولات کشاورزی، سیاست درستی اعمال نمی‌شود؛ دولت باید با ساخت سد و سیستم زه‌کشی، مانع از آسیب‌های ناشی از سیلاب بر محصولات شود؛ دولت بر خریدوفروش محصولات کشاورزی، نظارت کافی دارد؛ کارشناسان جهاد کشاورزی در بحث آبیاری، اصلاح بذر و مصرف کود به ما مشاوره می‌دهند. آخرین عامل تأثیرگذار بر گرایش روستاییان به کشاورزی پایدار، منابع اطلاعاتی است. از نظر تعریف مفهومی، می‌توان گفت منابع اطلاعاتی، مجموع نهادهایی است که نقش آگاهی‌دهنده و مطلع‌کننده برای مردم را دارند. در این تحقیق، از سه گویه برای سنجش این متغیر استفاده شد که عبارت‌اند از: رسانه‌های استانی، اطلاعات مناسبی درباره نقش کشاورزی در کاهش تغییر آب‌وهوا به ما می‌دهند؛ من به برنامه‌های رسانه ملی درباره تأثیرات منفی کشاورزی بر محیط زیست توجه می‌کنم؛ برای بهبود بهره‌وری ام در کشاورزی با کارشناسان مشورت می‌کنم. این گویه‌ها نیز در قالب طیف لیکرت و مقولات کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم؛ یعنی از ۵ تا ۱ سنجیده شدند که با در نظر گرفتن سه گویه حداکثر نمره پاسخ‌گویان ۱۵؛ یعنی استفاده کامل از منابع

دلیل آن توجه به نهضت سوادآموزی در سال ۱۳۵۷ به بعد بوده است. کشاورزی پایدار را می‌توان نوعی نوسازی بخش کشاورزی تعریف کرد و راهکارهای مختلف سیاست‌گذاران از جمله طراحی محیط، اجرای قوانین، استفاده از فناوری‌های نوین که معمولاً ذیل عنوان کلی توسعه سخت‌افزاری در پایداری کشاورزی شناخته می‌شوند، را می‌توان تحت عنوان نوسازی سخت تعریف کرد؛ اما زمانی که به نظریه‌های مکتب نوسازی در جامعه‌شناسی توسعه می‌پردازیم، بحث نوسازی اجتماعی برجسته می‌شود. جامعه‌شناسانی مانند اینکلس^۶ و اسمیت^۷، نقطه شروع تجدد و نوشدن را در نوسازی انسان می‌دانند. خصوصیت برجسته انسان نو دو جنبه دارد: یکی داخلی (وجه نظرها، احساسات و ارزش‌های او) و دیگری خارجی (محیط) (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴). جنبه داخلی را می‌توان نوسازی نرم تعریف کرد. همان‌طور که پیش‌تر مطرح شد، در برنامه‌های توسعه و به هنگام توجه به مقولات فرهنگ و ابعاد اجتماعی کشاورزی پایدار، صرفاً تحصیلات و سن به عنوان شاخص‌های اجتماعی توسعه کشاورزی پایدار لحاظ شده است، در حالی که باید توجه داشت، سیاست‌های کشاورزی پایدار، زمانی ثمربخش خواهد شد که بر راه‌های تشویق افراد به پایداری داوطلبانه متمرکز شود. کشاورزی پایدار، یکی از اهداف تعریف‌شده توسعه پایدار در گزارش برانت لندن^۸ بود. به تعبیر گزارش برانت‌لندن، نوسازی اکولوژیکی همانند توسعه پایدار، از امکان غلبه بر بحران‌های زیست‌محیطی بدون ترک مسیر نوسازی حکایت می‌کند. هر فرآیند نوسازی، عاملان انسانی خاص خود را می‌طلبد که با بعد معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی و روش‌شناختی آن سازگاری داشته باشد، در این صورت است که فرآیند نوسازی به‌راحتی در جامعه منطبق می‌شود. در حقیقت، صاحب‌نظران علوم اجتماعی معتقدند که رفتار انسانی براساس نگرش‌ها و ارزش‌ها شکل می‌گیرد و هرگونه تغییر در رفتارهای پایدار، مستلزم تغییرات ابتدایی در نگرش‌ها و ارزش‌ها است (کریمی و صفاری‌نیا، ۱۳۸۲، ص. ۷۲). نگرش‌ها، سازه‌های فرضی هستند که به ارزیابی یا جهت‌گیری ارزشی شخص نسبت به یک چیز مانند شی، ایده، شخص، گروه، کنش، خود و غیره اشاره دارد (پازوکی نژاد، ۱۳۹۱، ص. ۳). نگرش زیست‌محیطی با سایر نگرش‌ها مانند نگرش سیاسی یا نگرش قومی تفاوت دارد. محیط زیست، موضوعی است که به طور ثابت حضور دارد و دارای زیرمجموعه‌های متعددی است که معرف کلیت خود نیستند. ما نسبت به موضوعات مختلفی در

محیط زیست نگرش داریم؛ مانند درختان کاج و یا رودخانه‌ها. محیط زیست یک شی نمایی است؛ اما هیچ‌کس محیط زیست را به طور یکسان تجربه نمی‌کند. محیط زیست می‌تواند به عنوان یک موضوع نگرشی باشد که توسط محققان یا روزنامه‌نگاران بر فرد وارد شود؛ اما به این معنا نیست که افراد، تجربه شخصی از محیط زیست دارند. ارزش‌ها نیز تعیین‌کننده رفتار انسان‌ها هستند. غالباً گفته می‌شود که نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی با ارزش‌های فرد ارتباط دارند. ارزش‌ها، اهداف یا معیارهای مهمی در زندگی شخصی هستند که نقش مرجع و راهنما را برای فرد ایفا می‌کنند. همین‌طور، آن‌ها پایه و اساسی برای شکل‌گیری نگرش و اصول راهنمای رفتار محسوب می‌شوند؛ به عبارت دیگر، افراد برحسب ارزشی که امور برایشان دارد، رفتار می‌کنند. در رابطه با مسائل زیست‌محیطی، در جایی که بین منافع فردی و جمعی تضاد به وجود می‌آید، ارزش‌ها نقش مهمی دارند. رفتار حامی محیط زیست، برگرفته از ارزش‌هایی است که فراتر از منافع خود هستند (پورتینگا، استیج^{۱۰} و ویلیک^{۱۱}، ۲۰۰۴، ص. ۷۱). ارزش‌های زیست‌محیطی را می‌توان در سه بخش اصلی؛ یعنی (۱) حفاظت از تنوع زیستی، اکوسیستم‌ها و حیات وحش؛ (۲) کاهش تأثیرات منفی بر سلامت انسان و (۳) تثبیت الگوهای پایدار بهره‌گیری از منابع دانست. این ارزش‌ها از دهه ۱۹۹۰ به‌شدت مورد توجه قرار گرفتند. دسته اول، ارزش‌ها بیشتر معرف حفاظت از محیط زیست و طبیعت است. رفاه و بقای انسان‌ها در دسته دوم، ارزش‌ها به‌شدت مورد تأکید است. دسته سوم، ارزش‌ها بر پایداری تأکید دارند که بیش از دو ارزش گفته‌شده اهمیت دارد و آن‌ها را تحت پوشش قرار می‌دهد و مهم‌ترین بعد محیط زیست‌گرایی است. پایداری ارزشی است که بر کاهش وابستگی به منابع غیرقابل تجدید، بهره‌گیری از منابع تجدیدشونده و کاهش تأثیرات منفی انسان بر محیط زیست تأکید دارد (پالک^{۱۲}، ۲۰۰۰، صص. ۵-۲).

بسترسازی مناسب برای نوسازی، نوآوری‌ها، تولیدات فرهنگی و پذیرش طرح‌های برنامه‌ریزی‌شده باید مطابق با فرهنگ جاری در محیط روستا باشد (شربتیان، ۱۳۹۰، ص. ۶۰)؛ به عبارت دیگر، زمانی نوسازی در امور روستا از جمله کشاورزی مانند استفاده از کودهای ارگانیک یا حشرات مفید به جای کودهای شیمیایی که مقبولیتی دیرینه در بین کشاورزان دارد، اتفاق خواهد افتاد که روستاییان آن را بپذیرند و طبق آن عمل کنند. یکی از پیش‌نیازهای مشارکت در سیاست‌ها و

از مجموع ۱۴۰ نفر از افراد مورد بررسی، ۱۰۸ نفر مرد (۷۷/۱ درصد) و ۲۹ نفر زن (۲۰/۷ درصد) بودند. همچنین، ۸۱ نفر (تقریباً ۵۸ درصد) روستاییان نیز از تلویزیون به عنوان منبع کسب اطلاعات زیست‌محیطی استفاده می‌کردند. بیشتر پاسخ‌گویان دارای تحصیلات دیپلم بودند. متوسط مساحت زراعی هر بهره‌ور نیز ۲۴۸۰۹ متر مربع و میانگین سنی آن‌ها ۳۵/۸۳ سال است. میانگین درآمد ماهانه کشاورزان نیز ۸۲۸۰۰۰۰ ریال بود. براساس نوع مالکیت زمین، بیشتر پاسخ‌گویان مالک زمین هستند (جدول ۲).

جدول ۲- نوع مالکیت زمین کشاورزی

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

نوع مالکیت	فراوانی	درصد
شخصی	۷۲	۵۰/۷
مشاع	۱۲	۸/۵
اجاره‌ای	۵	۳/۶
بی‌پاسخ	۵۲	۳۷/۱
جمع	۱۴۰	۱۰۰

۲.۴. روستاییان و گرایش به کشاورزی پایدار

در جدول (۳)، میزان رعایت معیارهای پایداری در عملکرد کشاورزی روستاییان توصیف شده است.

برنامه‌های زیست‌محیطی، اعتماد اجتماعی است. در عصر حاضر، اعتماد به یک مقوله حیاتی برای اجتماعات انسانی تبدیل شده و نقش اساسی در سیاست‌های مقابله با مشکلات اجتماعی، به‌ویژه در عرصه مخاطرات زیست‌محیطی ایفا می‌کند (صالحی و پازوکی نژاد، ۱۳۹۳). اعتماد اجتماعی باعث آگاهی از مسأله زیست‌محیطی و درک سیاست‌های علمی و عمومی زیست‌محیطی می‌شوند. گیدنز مفهوم اعتماد را به عنوان اطمینان به نوعی کیفیت یا صفت و یا حقیقت عبارت یا گفته-ای توصیف می‌کند. به اعتقاد وی، مفهوم اطمینان و اتکا به هم مرتبط هستند (گیدنز، ۱۳۷۷، ص. ۴۷). وجود اعتماد موجب می‌شود که افراد بدون ترس و نگرانی از پیامدها، عمل کنند و سیاست‌های مقابله با مخاطرات را بپذیرند یا حمایت کنند. در واقع، این امر به اجرای سیاست‌ها کمک می‌کند (هانیکسا^{۱۳} و روزانی^{۱۴}، ۲۰۰۵، ص. ۲).

اعتماد به منابع اطلاعاتی مختلف، یکی از شاخص‌های مهم آگاهی از رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی است. سازمان‌های دولتی، رسانه‌ها و کارشناسان ارایه‌دهنده اطلاعات در مورد محیط زیست هستند و این اطلاعات اغلب مخاطبان مختلفی را هدف قرار می‌دهند.

۴. یافته‌های تحقیق

۱.۴. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌گویان

جدول ۳- توزیع فراوانی گرایش کشاورزان به کشاورزی پایدار

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

(۱)	(۲)	(۳)	(۴)	(۵)	(۶)	(۷)
کاشت درخت	۱۰	۱۸/۶	۳۶	۲۱	۱۳	۳/۱۰
استفاده از کود ارگانیک	۲۶	۲۳	۲۵	۱۵	۱۰	۲/۵۷
استفاده از زنبور تریگما برای مقابله با آفت برنج	۵۴	۱۶	۱۱	۱۰	۶/۴	۱/۹۱
چرای دام در مراتع	۵۳	۱۳/۶	۱۰	۱۴	۷	۲/۰۲
استفاده از کود حیوانی	۴۰	۱۸/۶	۱۸	۱۳	۷	۲/۱۷
کاشت حبوبات برای جذب نیتروژن هوا	۳۷	۲۶	۱۸	۱۰	۹/۳	۲/۲۸

(۱) گویه، (۲) اصلا، (۳) به ندرت، (۴) گاهی اوقات، (۵) اکثر اوقات، (۶) همیشه، (۷) میانگین

۳.۴. نگرش زیست‌محیطی روستاییان

جدول (۴)، توزیع فراوانی نگرش زیست‌محیطی روستاییان را نشان می‌دهد.

جدول (۲) نشان می‌دهد میانگین گرایش کشاورزان به رعایت معیارهای پایداری در کشاورزی، ۲۰/۳۴ از (۵) است که نشان‌دهنده گرایش بسیار پایین کشاورزان به کشاورزی پایدار است.

جدول ۴- توزیع فراوانی نگرش زیست‌محیطی

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر (۱۳۹۴)

(۷)	(۶)	(۵)	(۴)	(۳)	(۲)	(۱)
۳/۴۷	۷	۷	۳۳	۳۱/۴	۲۰/۷	ما داریم وضعیتی پیدا می‌کنیم که کره زمین فقط می‌تواند نیازهای تعداد مشخصی از انسان‌ها را تعیین کند.
۳/۸۶	۳	۷/۱	۱۹/۳	۳۵	۳۴/۳	دخالته انسان در طبیعت اغلب نتایج فاجعه‌باری ایجاد می‌کند
۳/۸۸	۲/۱	۲/۱	۲۹	۳۲/۱	۳۳/۶	جهت حفظ اقتصاد سالم نیازمند نوعی توسعه اقتصاد پایدار هستیم که در آن رشد صنعتی کنترل می‌شود
۲/۶۸	۲۰	۲۹	۱۹/۳	۱۶/۴	۱۳/۶	انسان برای این خلق شده است تا بر سایر موجودات حکومت کند.
۳/۷۷	۳/۶	۸	۱۸	۴۱	۲۸	انسان‌ها بیش از حد از محیط زیست، سوء استفاده می‌کنند.
۳/۶۶	۲	۷	۲۷	۴۲	۲۰	تعادل طبیعت بسیار حساس بوده و به سرعت به هم می‌خورد
۳/۴۵	۶/۴	۱۵	۲۳	۲۷	۲۶/۴	کره زمین شبیه یک سفینه فضایی است که منابع و فضای آن محدود است.
۳/۵۰	۲/۱	۱۶/۴	۲۶	۳۳/۶	۲۱	هدف اولیه خلقت گیاهان و جانوران، استفاده آن‌ها توسط بشر می‌باشد.
۳/۱۲	۹/۳	۱۶	۳۳/۶	۲۶	۱۳/۶	ما در حال رسیدن به مرحله‌ای هستیم که کره زمین نمی‌تواند بیشتر از این‌ها نیازهای جمعیت را برآورده سازد.
۲/۹۱	۸	۱۰	۴۹	۲۳/۶	۴/۳	فراتر از جامعه صنعتی محدودیت‌هایی برای رشد وجود دارد که نمی‌توان افزایش داد.
۲/۴۵	۲۵	۳۶	۱۱	۱۶	۱۱	انسان‌ها حق دارند که محیط طبیعی را طبق نیازهای خودشان دست‌کاری کنند.
۲/۰۹	۳۵	۳۳/۶	۱۵	۹/۳	۵	انسان‌ها برای حفظ و ادامه بقا نیازی به هماهنگی با طبیعت ندارند.
۲/۳۵	۲۷	۲۸	۳۰	۹/۳	۵	ما آخرین ساکنان زمین هستیم که در مقابل مشکلات زیست محیطی دنیای جدید دوام می‌آوریم.
۳/۱۲	۱۰	۱۲/۲	۳۳	۳۰	۱۱/۵	نبوغ انسان ما را مطمئن می‌کند که زمین به مکانی غیرقابل زندگی تبدیل نمی‌شود
۳/۲۳	۱۱	۱۸	۳۹	۲۱/۴	۸	در بیان بحران‌های زیست‌محیطی اغراق می‌شود.

(۱) گویه، (۲) کاملاً مخالفم، (۳) مخالفم، (۴) نظری ندارم، (۵) موافقم، (۶) کاملاً موافقم، (۷) میانگین

بعد تکنومحوری نگرش زیست‌محیطی (۲/۷۷) (از ۵) بود که نشان می‌دهد کشاورزان بیشتر محیط زیست‌گرا هستند.

۴.۴. ارزش‌های زیست‌محیطی روستاییان

توصیف فراوانی ارزش‌های زیست‌محیطی روستاییان در جدول (۵) آورده شده است.

توزیع فراوانی‌ها در جدول (۴) نشان می‌دهد که میانگین نگرش زیست‌محیطی کشاورزان، ۳/۱۶ (از ۵) است که نشان می‌دهد کشاورزان از نگرش مثبت در حد متوسط نسبت به محیط زیست برخوردارند. انحراف معیار (۰/۶۱) نیز نشان می‌دهد پاسخ‌ها همگن هستند. همچنین، میانگین بعد طبیعت‌محوری نگرش زیست‌محیطی (۳/۱۵) (از ۵) و میانگین

جدول ۵- توزیع فراوانی ارزش‌های زیست‌محیطی

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

(۷)	(۶)	(۵)	(۴)	(۳)	(۲)	(۱)
۴/۲۵	۴۸/۶	۳۵	۱۳/۶	۰/۷	۰/۷	تمام چیزها خواه انسان باشند یا جانور یا گیاه، حق حیات دارند
۴/۲۰	۵۰	۳۱/۴	۱۳	۳	۰/۷	طبیعت حتی در جنبه‌های بی‌جان خود نیز باید مورد حفاظت قرار گیرد
۴/۲۲	۶۲	۲۶/۴	۶/۴	۳	۰/۷	ما در مقابل نسل‌های آتی در زمینه حفظ محیط زیست مسؤول هستیم
۴/۴۲	۶۰	۲۸	۹/۳	۱/۴	۰/۷	سیاره زمین به خودی خود ارزشمند است و باید مورد محافظت قرار گیرد.

(۱) گویه، (۲) کاملاً مخالفم، (۳) مخالفم، (۴) نظری ندارم، (۵) موافقم، (۶) کاملاً موافقم، (۷) میانگین

۴.۵. اعتماد اجتماعی روستاییان

جدول (۶)، توزیع فراوانی اعتماد اجتماعی روستاییان را نشان می‌دهد.

میانگین ارزش‌های زیست‌محیطی کشاورزان برابر با ۴/۲۷ (از ۵) است؛ به عبارت دیگر، کشاورزان، پای‌بند به ارزش‌های زیست‌محیطی در سطح بالا هستند.

جدول ۶- توزیع فراوانی اعتماد

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

(۷)	(۶)	(۵)	(۴)	(۳)	(۲)	(۱)
۲/۴۷	۷/۸	۱۶	۱۶	۲۸	۲۸	دولت به نیازهای کشاورزان توجه دارد.
۳/۴۶	۲۶	۲۵	۲۷	۱۶	۳/۶	نهادهای ذی صلاح، عملکرد درستی در برابر مشکلات زیست‌محیطی روستاها ندارند.
۳/۹۰	۳۸/۶	۳۱	۲۳	۲	۲	دولت باید هزینه خرید کودهای ارگانیک را کاهش دهد.
۴	۴۴	۳۳	۱۱	۹/۳	-	در تعیین قیمت محصولات کشاورزی سیاست درستی اعمال نمی‌شود
۴/۰۵	۴۳/۶	۳۵	۱۲	۴	۲/۱	دولت باید با ساخت سد و سیستم زه‌کشی مانع آسیب‌های ناشی از سیلاب بر محصولات شود
۲/۴۶	۸	۱۵	۱۹	۳۶	۲۰	دولت بر خریدوفروش محصولات کشاورزی نظارت کافی دارد.
۲/۸۶	۸	۳۴	۱۹	۲۱	۱۶	کارشناسان ترویج در بحث ایبیری، اصلاح بذر و مصرف کود شیمیایی به ما مشاوره می‌دهند.

(۱) گویه، (۲) کاملاً مخالفم، (۳) مخالفم، (۴) نظری ندارم، (۵) موافقم، (۶) کاملاً موافقم، (۷) میانگین

۴.۶. منابع اطلاعاتی روستاییان

جدول (۷)، درصد استفاده روستاییان از منابع اطلاعاتی را

نشان می‌دهد.

نتایج جدول (۶) نشان می‌دهد که میزان اعتماد کشاورزان

به دولت برابر با ۳/۳۱ (از ۵) است؛ به عبارت دیگر، میزان

اعتماد کشاورزان به دولت در حد متوسط است. انحراف معیار

۰/۶۹ نیز بود که حاکی از همگنی پاسخ‌گویان در اعتماد است.

جدول ۷- توزیع فراوانی منابع اطلاعاتی

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

(۷)	(۶)	(۵)	(۴)	(۳)	(۲)	(۱)
۳/۲۸	۱۶/۴	۳۱/۴	۲۸/۶	۱۳/۶	۸	رسانه‌های استانی اطلاعات مناسبی درباره نقش کشاورزی در کاهش تغییر آب‌وهوا دارند.
۳/۱۹	۱۳/۶	۳۳	۲۴	۲۰	۷	من به برنامه‌های رسانه ملی درباره تأثیرات منفی کشاورزی بر محیط زیست توجه می‌کنم.
۳/۴۰	۲۲/۱	۳۵	۱۷	۱۴/۳	۹/۳	برای بهبود بهره‌وری‌ام در کشاورزی با کارشناسان ترویج مشورت می‌کنم.

(۱) گویه، (۲) کاملاً مخالفم، (۳) مخالفم، (۴) نظری ندارم، (۵) موافقم، (۶) کاملاً موافقم، (۷) میانگین

خود استفاده می‌کنند. مقدار انحراف معیار (۰/۷۲) نیز نشان-

دهنده همگنی پاسخ‌گویان در پاسخ‌ها بود.

۴.۷. بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای و گرایش به

کشاورزی پایدار

جدول ۸- تحلیل همبستگی بین متغیرهای زمینه‌ای و گرایش به کشاورزی پایدار

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

متغیرهای مستقل	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
درآمد ماهانه از کشاورزی	۰/۰۱	۰/۸۳
مساحت زمین کشاورزی (مترمربع)	۰/۰۴	۰/۵۶
سن	۰/۲۱	۰/۰۱

پایدار استفاده شد که رابطه معنی‌داری به دست

نیامد. (P=0.12, sig=0.10).

۴.۸. تحلیل رگرسیونی

نتایج به دست آمده از رگرسیون خطی ساده، حاکی از این

است که از میان کل متغیرهای موجود در این تحقیق، چهار

متغیر با متغیر وابسته (گرایش به کشاورزی پایدار) رابطه

تحلیل همبستگی پیرسون نشان می‌دهد تنها رابطه معنی-

دار بین سن و گرایش به کشاورزی پایدار وجود دارد؛ یعنی با

افزایش سن، میزان گرایش به کشاورزی پایدار نیز افزایش می-

یابد. همچنین، براساس سطح سنجش تحصیلات که ترتیبی بود

از آزمون گاما، برای سنجش رابطه آن با گرایش به کشاورزی

با کمک رگرسیون چندمتغیره می‌توان رابطه خطی موجود بین مجموعه‌ای از متغیرهای مستقل با یک متغیر وابسته را مطالعه کرد (امام قلی، ۱۳۹۰، ص. ۱۴۳).

معنی‌داری داشته‌اند و چهار متغیر دیگر به دلیل نداشتن معنی‌داری با متغیر وابسته حذف شده‌اند. از مجموع متغیرهای موجود در این جدول، نگرش زیست‌محیطی ۳۱ درصد و سن ۱۷ درصد واریانس گرایش به کشاورزی پایدار را تبیین کردند.

جدول ۹- مدل رگرسیونی گام به گام متغیرهای مستقل برای تبیین گرایش به کشاورزی پایدار

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

مدل	ضریب همبستگی (R)	ضریب تعیین (R Square)	مقدار آزمون F	سطح معنی‌داری آزمون F	مقدار ثابت
گام به گام	۰/۴۵	۰/۲۰	۶/۷۴	۰/۰۰۰	۲/۱۳

که مدل رگرسیونی تحقیق، مدل مناسبی برای تبیین متغیر وابسته است؛ به عبارت دیگر، متغیرهای تحقیق قادرند که تغییرات متغیر وابسته را توضیح دهند. جدول زیر، نشان‌دهنده ضرایب تأثیر مدل نهایی رگرسیون متغیرهای مستقل تبیین‌کننده رفتارهای زیست‌محیطی است.

همان‌طور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود، ضریب همبستگی مدل رگرسیونی گام به گام متغیرهای مورد بررسی برای تبیین رفتارهای زیست‌محیطی برابر با ۰/۴۵ است. نسبتی از واریانس متغیر رفتارهای زیست‌محیطی که توسط متغیرهای تحقیق تبیین شده ۲۰ درصد است. نسبت F دلالت بر آن دارد

جدول ۱۰- ضرایب تأثیر مدل نهایی رگرسیون متغیرهای مستقل تبیین‌کننده گرایش به کشاورزی پایدار

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

متغیرها	ضریب بتا (β)	مقدار آزمون T	سطح معنی‌داری
مقدار ثابت	-	-۰/۴۰	۰/۶۸
نگرش زیست‌محیطی	۰/۳۳	۳/۷۹	۰/۰۰
ارزش‌های زیست‌محیطی	۰/۲۱	۲/۶۸	۰/۰۱
سن	۰/۱۷	۲/۱۵	۰/۰۳
منابع اطلاعاتی	۰/۱۰	۰/۷۵	۰/۴۵
درآمد	-۰/۰۲	-۰/۳۲	۰/۷۴
اعتماد اجتماعی	۰/۰۶	۰/۶۷	۰/۵۰
مساحت زمین	۰/۰۶	۰/۸۳	۰/۴۰

کشاورزان محیط زیست‌گراتر باشند، معیارهای پایداری در کشاورزی را بیشتر رعایت می‌کنند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

توسعه پایدار کشاورزی منحصراً در پرتو استفاده مناسب از منابع طبیعی با زیربنای فکری محافظت و نگهداری آن‌ها برای نسل‌های آینده امکان‌پذیر است. رفتار کشاورزان با این منابع نقش مهمی در حفظ و صیانت از آن‌ها دارد (منتی زاده و زمانی، ۱۳۹۱، ص. ۶۳). در این مقاله، گرایش کشاورزان شهرستان بابلسر نسبت به رعایت الگوهای پایداری در کشاورزی با تأکید بر عوامل فرهنگی و اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های تحقیق نشان داد که میزان تمایل روستاییان به کشاورزی پایدار پایین است. روستاییان نگرش زیست‌محیطی مسؤولانه داشته و پای‌بندی نسبتاً بالایی به

همان‌طور که در جدول (۱۰) ملاحظه می‌شود، نگرش زیست‌محیطی، ارزش‌های زیست‌محیطی و سن مهم‌ترین عوامل تبیین‌کننده گرایش کشاورزان به کشاورزی پایدار است.

جدول ۱۱- تحلیل همبستگی ابعاد نگرش زیست‌محیطی با

گرایش به کشاورزی پایدار

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر (۱۳۹۴)

ابعاد نگرش زیست‌محیطی	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
طبیعت‌محوری	۰/۳۴	۰/۰۰
تکنومحوری	۰/۲۵	۰/۰۰

یافته‌های جدول (۱۱) نیز نشان می‌دهد که بعد طبیعت‌محوری نگرش زیست‌محیطی، رابطه نیرومندتری با گرایش به کشاورزی پایدار دارد؛ به عبارت دیگر، هر چه

به نظر می‌رسد، برای متمایل کردن کشاورزان به سوی رفتارهای موافق با حفظ محیط زیست، ابتدا باید سازه‌های مؤثر بر شکل‌گیری این گونه رفتارها را تعیین کرد تا با دست‌کاری این عوامل، شاهد رعایت معیارهای پایداری کشاورزی از سوی کشاورزان بود. یک راه بهبود نگرش‌های زیست‌محیطی، هنجارهای اخلاقی و هنجارهای ذهنی اجتماعی (مانند کارشناسان ترویج یا اعضای شورای محل) است. با تقویت آموزه‌های اخلاقی در کشاورزان از طریق آموزش مربوطه، می‌توان انتظار داشت که نگرش مساعدتری نسبت به حفظ محیط زیست در کشاورزان ایجاد کرد و آن‌ها را به سوی کشاورزی پایدار سوق داد. نقش رهبران فنی و اجتماعی روستا؛ نظیر کارشناسان ترویج و شورای محل در سوق دادن کشاورزان به سوی رعایت معیارهای پایداری، اهمیت دارد. در واقع، با آموزش افراد مرجع در راستای حفظ محیط زیست، می‌توان انتظار داشت که سایر زارعان نیز تحت تأثیر قرار گیرند؛ علاوه بر این، حمایت اقتصادی نهادهای مرتبط در امر کشاورزی از بهره‌وران، استفاده از نظرات و دیدگاه‌های روستاییان در امر نوسازی مراحل کاشت، داشت و برداشت، تقویت مدیریت دانش‌افزایی افراد بومی و محلی نسبت به مخاطرات زیست‌محیطی و آلودگی‌های زیست‌محیطی و تغییر باورهای مخالف فرآیند توسعه پایدار در روستا نیز حایز اهمیت است.

سیاسگزاری: از اهالی روستاها در شهرستان بابلسر به دلیل همکاری صمیمانه‌شان در این پیمایش قدردانی می‌شود.

یادداشت‌ها

1. Wiles
2. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*
3. Kumar Gosh
4. Shamim Hasan
5. Laurian
6. Inkeles
7. Smit
8. Bruntland report
9. Poortinga
10. Steg
11. Vlek
12. Paehlke
13. Hongxia
14. Rosanne

ارزش‌های زیست‌محیطی داشتند. همچنین، میزان اعتماد روستاییان به نهادهای مسؤول در امر کشاورزی؛ از جمله دولت، در حد متوسط گزارش شده و در نهایت، از منابع اطلاعاتی نیز در سطح متوسط استفاده شده است. در این بررسی، بین سن و رعایت الگوهای پایداری در کشاورزی روستاییان، رابطه مثبت دیده شد، در حالی که در بررسی سعادت و همکاران (۲۰۱۰) رابطه منفی بین سن و نگرش پایداری در کشاورزی وجود داشت. همانند بررسی‌های انجام‌شده توسط قدیمی و همکاران (۱۳۹۱) که در بررسی خود دریافتند ۴۹ درصد روستاییان، نگرش مثبتی نسبت به کشاورزی ارگانیک داشتند. رنجبر و کرمی (۱۳۹۲) در کرمانشاه که نگرش مثبت گندم‌کاران را نسبت به پایدار اکولوژیکی، مشاهده کردند. در این پیمایش (تحقیق حاضر) نیز، روستاییان نگرشی پایین به کشاورزی پایدار داشتند که این نتیجه با یافته سلیمانی (۱۳۸۹) در جیرفت که مبنی بر نگرش منفی تولیدکنندگان ذرت، نسبت به کشاورزی پایدار بود، هم‌سوئی داشت.

همچنین یافته‌های تحقیق حاضر حاکی از آن بود که بین تحصیلات و نگرش پایداری، رابطه معنی‌دار وجود ندارد، در حالی که منتی‌زاده و زمانی (۱۳۹۱)، اشرفی و هوشمند (۱۳۹۳) و سعادت و همکاران (۲۰۱۰) در تحقیقات خود، رابطه مستقیم بین تحصیلات و نگرش پایداری یافتند. همچنین، در مدل اولیه رگرسیون، متغیرهای نگرش و ارزش‌های زیست‌محیطی و درآمد ماهانه به ترتیب، بیشترین تأثیر را بر گرایش کشاورزان نسبت به کشاورزی پایدار داشتند.

نگاهی به وضعیت کنونی کشاورزی در عرصه جهانی به‌وضوح، گویای این مسأله است که قابلیت دوام سیستم‌های فعلی تولید محصولات کشاورزی به‌طور چشمگیری مورد چالش قرار گرفته است. بنابراین، توجه به توسعه پایدار کشاورزی به عنوان یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های زندگی امروز مطرح است. بررسی افراخته و همکاران (۱۳۹۲) نشان داد که در محتوای برنامه‌های توسعه به‌طور همسان و برابر ابعاد سازنده توسعه پایدار کشاورزی مورد توجه واقع نشده است؛ به گونه‌ای که توجه و تأکید بر ابعاد اقتصادی بیش از سایر ابعاد توسعه پایدار کشاورزی است، در حالی که بررسی حاضر نشان داد که ابعاد اجتماعی و فرهنگی توسعه پایدار کشاورزی بیش از ابعاد اقتصادی اهمیت دارند.

کتابنامه

1. Afrakhteh, H., Hajipour, M., Gorzin, M., & Nejati, B. (1392/2013). Status of sustainable development of agriculture in development programs' Iran (Case: quinquennial programs after Revolution). *Journal of Macro Strategic Policies*, 1(1), 65-95. [In Persian]
2. Alijani, B. (1390/2011). Spatial analysis of temperatures and daily rainfall in Iran. *Journal of Geographical Sciences and Applied Research*, 11(20), 9-30. [In Persian]
3. Ashrafi, M., & Hoshmand, M. (1393/2014). Analysis of sustainable development of agriculture in rural areas with an emphasis on economics approach (Case study: the villages of Kashmar County). *Journal of Rural Development Strategies*, 1(2), 51-68. [In Persian]
4. Azizi, G., & Roshani, M. (1387/2008). Study of climate change in the southern shores of the Caspian Sea with Man-Kendal Method. *Geographical Researches*, 1(64), 13-28. [In Persian]
5. Azkia, M., & Gaffari, G.R. (1384/2005). *Development sociology*. Tehran: Keyhan press. [In Persian]
6. Boozarjamhoori, K., Khosrobeigi, R., & Tagilou, A.A. (1391/2012). Analysis of role of participation's people in sustainable agriculture of Rural areas (Case study: the villages of Dastan Eejroud bala, Eejroud County, Zanjan province). *Rural Researches*, 3(3): 163-191. [In Persian]
7. Boshag, M.R., Tagdisi, A., & Tousi, R. (1391/2012). Assessment of determinants of sustainability in agriculture system (case study: The rural areas of central part of Minoo Dasht County), *Journal of Rural Research and Planning*, 1(2), 113-130. [In Persian]
8. Coleman, J. (1377/1998). *Bases of social theory* (M. Saboori, Trans.). Tehran: Ney Press. [In Persian]
9. Dunlap, R. E., & Van Lire, M. (1978). The New Environmental Paradigm: A Proposed Measuring Instrument and Preliminary Results, *Journal of Environmental Education*, 12(9), 10-19.
10. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2012). *Sustainable agriculture, food security and climate change, UN Climate Change Conference*. Retrieved 15 August 2013 from <http://www.fao.org>.
11. Gadimi, S.A.R., Fami, H., & Asadi, A. (1391/2012). Analysis of factors influencing on attitude's villagers towards organic agriculture. *Journal of Promotion and Education Researches of Agriculture*, 5(4), 70-82. [In Persian]
12. Ganbari, Y., & Bargi, H. (1387/2008). Basic challenges in sustainable development of agriculture of Iran. *Yas Strategy*, 3(16), 218-235. [In Persian]
13. Ghosh, M. K., & Hasan, S. S. (2013). Farmers's attitude toward sustainable agriculture practice. *Bangladesh Research Publications Journal*, 8(4), 227-234.
14. Giddenz, A. (1377/1998). *Consequences of modernization*, (N. Movaffagian., Trans.). Tehran: Ney Press. [In Persian]
15. Governer of Babolsar County. (1392/2014). *Population of Babolsar County*. Retrieved 27 october 2013 from <http://www.farmandari-babolsar.ir/babolsar.asp>. [In Persian]
16. Heberlein, T., & Wisconsin, M. (2007). Environmental Attitudes. *Abhand lungen*, 2(5), 241-270.
17. Hongxia, D., & Rosanne, F. (2005). *Social trust and global environmental risk management: A cross-cultural study between the U.S. and China*. Retrieved 2 November 2013 from <http://www.hkccf.org/.../Social%20Trust%20and%20Risk%20Management%2>.
18. Jahanbaksh, S., & Toorabi, S. (1382/2003). Study and forecast of Temperature and Precipitation changes in Iran. *Geographical Researches*, 2(74), 1-22. [In Persian]
19. Karimi, y., & Saffarinia, d. (1384/2005). Social psychology and attitude change energy consumers. *Iranian of Journal Energy*, 9(20), 85-69. [In Persian]
20. Khaksari, A., Ebrahimnia Samakuh, S., Damadi, M., & Moazzez, W. (1392/2013). Assessment of cultural –social effects of urban tourism on lifestyle's people's Babolsar city. *Journal of planning and development of Tourism*, 2(7), 126-147. [In Persian]
21. Laurian, L. (2003). A prerequisite for participation: Environmental knowledge and what residents know about local toxic sites. *Journal of Planning, Education and Research*, 22(1), 257-269.
22. Montazade, M., & Zamani, G. (1391/2012). Codification of environmental behavior model of Shiraz' farmers. *Iranian Agricultural Extension and Education Sciences*, 8(2), 63-73. [In Persian]
23. Noah, AS., Humble Kia, n., & Pvrtrkarvny, d. (1390/2011). The relationship between religiosity with environmental values and behaviors of citizens (Case study: Ahvaz City). *Urban Studies*, 1(1), 98-77. [In Persian]

24. Pahlke, R. (2000). Environmental values and public policy. *Environmental Policy*, 4(2), 77-97.
25. Pazuki Nead, Z. (1391/2012). *The analysis of social factors influencing on students' knowledge towards global climate changes*. Unpublished master thesis, Mazandaran University, Babolsar, Iran. [In Persian]
26. Poortinga, W., Steg, L., & Vlek, C. (2004). Values, Environmental Concern, and Environmental Behavior. *Environment and Behavior*, 36(1), 70-93.
27. Poursaeed, R. (2011). Investigation of environmental attitude and behavior of farmers in Ilam Province by using new ecological new ecological paradigm (NEP) scale. *International Journal of Agriculture Sciences and research*, 2(1), 67-72.
28. Ranjbar, Z., & Karami, E. (1392/2013). Promotion and education programs and its relationship with level of sustainability of farm systems (Case study: wheat growers of Kermanshah County). *Journal of Promotion and Education Researches of Agriculture*, 9(1), 1-14. [In Persian]
29. Sadati, S.A., Shabanali Fami, H., Asadi, A., & Sadati, A. (2010). Farmers' attitude on sustainable agriculture and its determinist: a case study in Behbahan county of Iran. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technologies*, 2(5), 422-427.
30. Salehi, S., & Pazuki Nejad, Z. (1393/2014). Role of Cultural factors in tackling with harmful effects of climate change by villagers. *Journal of Iranian Social Studies*, 3(2), 221-238. [In Persian]
31. Sharbatian, M.H. (1390/2011). Focusing on necessity of status of cultural engineering in sustainable development of rural community. *Journal of Cultural Engineering*, 6(59-60), 59-69. [In Persian]
32. Solaimani, A. (1389/2010). *Analysis of factors influencing on attitude's villagers in Giruft County towards sustainable agriculture (Case study: Corn growers)*. First National Seminar of Sustainable Agriculture and Healthy Product, November 11-12, 2010, (pp. 1-15), Center of agriculture researches and natural resources of Esfahan, Esfahan, Iran. [In Persian]
33. Wiles, E. (2012). *Farmers' perception of climate change and climate solutions*. Published by Global Sustainability Institute, Retrieved 15 August 2013 from <http://www.anglia.ac.uk/gsi>.

Analysis of Socio-cultural Elements Influencing Villagers' Orientation towards Sustainable Farming (Case Study: Villages of Babolsar County)

Sedegh Salehi^{1*}- Zahra Pazukinejad²

1- Assistant Prof., in Environment Sociology, Mazandaran University, Babolsar, Iran.

2- PhD Candidate in Sociology of Iran's Social Issues, Mazandaran University, Babolsar, Iran.

Received: 25 October 2014

Accepted: 25 June 2015

Extended Abstract

1. INTRODUCTION

Agriculture sector takes up a huge share in the economy of developing countries and, considering the extent of activities in this sector, not only are its economic and environmental aspects considered in global policy making, but its social and cultural aspects are as important as the other ones. Simultaneous attention to all three mentioned factors is usually considered as sustainable development. Whereas the majority of extant studies have focused on the first two factors, the present research has emphasized the third aspect, that is the social one. The two major issues dealt with in this paper are as follows:

- A. understanding the degree of villagers' orientation towards sustainable farming and
- B. identifying the socio-cultural factors influencing this orientation.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

Experts in social sciences are of the opinion that human behavior is based on attitudes and values. Initial alternation of attitudes and values is a prerequisite for any change in sustainable behavior. Social, psychological studies of the environment through assessing the link between the attitude and the environmental behavior reveal that attitudes play a role in having a responsible environmental behavior. It is usually said that people's values are intertwined with environmental attitudes and behavior. Values constitute major goals or criteria in people's lives and, for them, function as a reference point and a guide. In addition, social trust is one of the preconditions for participating in environmental plans and policies. Social trust makes the awareness of environmental problems and realization of environmental and scientific issues possible. Trust makes people act without any fear of the consequences and accept

the policies for risk-taking or support them. Channels of reliable information, too, play an important role in responsible environmental behavior. Government organizations, media and experts provide the necessary environmental information, targeting various audiences.

3. METHODOLOGY

Scaling was adopted as the research method. The data was gathered using a self-designed questionnaire. Research population constituted of 7861 of the villagers living in Babolsar county (located in Mazandaran province), among whom 140 villagers were chosen using multistage cluster sampling. Questionnaire's face validity was determined through the opinions presented by faculty members of Sari Agricultural Science and Natural Resources University and the reliability of the questionnaire was determined to be more than 0.65. Farmers' gravitation towards sustainable farming was the dependent variable and, in line with the theoretical framework, environmental attitude, environmental values, trust and information sources were chosen as independent variables.

4. DISCUSSION

The findings of the study revealed that villagers have a positive and relatively high orientation towards sustainable farming. Evaluation of environmental attitude and villager's adherence to environmental values was satisfactory, too. The level of social trust and utilization of information sources was moderate among villagers. Among the factors under study, villagers' income, surface is of agricultural land, age and education had no relationship with their orientation towards sustainable farming. On the contrary, among the social factors social trust and among the cultural factors environmental values were influential in sustainable farming attitudes.

5. CONCLUSION

The present study investigated the orientation of villagers of Babolsar County in terms of adhering to sustainability standards in farming, with emphasis on cultural and social factors. According to the findings, through bolstering social trust in rural communities, coordination in actions should be improved and individual capacities in attaining the objectives should be considered. Supporting villagers financially, through institutions operating

in the agriculture domain, incorporating villagers' views and opinions in the renovation of planting and harvesting processes, reinforcing and managing education of local people in terms of environmental risks and pollutions along with changing habits contrary to sustainable development in villages will not materialize unless the way is paved for burgeoning the social trust.

Key words: Sustainable farming, villagers, social trust, environmental values, Babolsar.

How to cite this article:

Salehi, S. & Pazukinejad, Z. (2016). Analysis of socio-cultural elements influencing villagers' orientation towards sustainable farming (Case study: Villages of Babolsar County). *Journal of Research & Rural Planning*, 5(1), 67-81.

URL <http://jrrp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/40609>

ISSN: 2322-2514

eISSN: 2383-2495